

Básnické dílo Srečka Kosovela a jeho recepce u nás a na Slovensku

IVAN DOROVSKÝ (BRNO)

Někdy v polovině 60. let minulého století byl u mne na návštěvě v Brně dnes již bohužel zesnulý novosadský překladatel Dejan Poznanović, s nímž jsem se seznámil v roce 1964 na mezinárodním festivalu poezie v malém městečku Struga na březích Ochridského jezera. Přivezl mi tenkrát dvojjazyčné slovinsko-srbské vydání výboru z tvorby slovinského básníka Srečka Kosovela *Extáze smrti* (Ekstaza smrti). Výbor, který sestavil slovinský tvůrce Ciril Zlobec, do srbsčiny přeložili Dejan Poznanović s Gojkem Janjuševićem. Kniha vyšla jako třetí svazek bibliofilské kolekce novosadského vydavatelství Forum. První dva svazky tvořily výbory z díla srbského básníka Vaska Popy (1922-1991) a zakladatele makedonské moderní poezie Kosty Racina (1908-1943). V téže edici pak v dalších letech vyšly mj. také antiromán ve verši a próze *Bez míry* (1928) srbského surrealistického autora Marka Ristiće (1902-1984), monografie Stanislava Vinavera (1891-1955) o životě a díle srbského básníka, estetiky, prozaika, dramatika, kritika a překladatele Lazy Kostiće (1841-1910) aj. Redakce uvedené edice byla vskutku reprezentativně jugoslávská. Byli v ní mj. významný srbský básník a prozaik Oskar Davičo (1909-1989), bosenskohercegovský literární kritik a teoretik Muharem Pervić (1934), makedonský moderní prozaik Dimitar Solev (1930-2003), dvojdomyň charvátsko-maďarský prozaik a esejistka Ervin Šinko (1898-1967) a slovinský básník Ciril Zlobec (1925). Výbor *Extáze smrti*, obsahující 61 básní, znamenal pro mne první setkání s básnickou tvorbou slovinského básníka v originále. Později jsem se seznámil také s překlady jeho veršů do češtiny a slovenštiny. O tom se zmíním v další části svého výkladu.

K prostějovskému rodáku Jiřímu Wolkerovi (1900-1924) je často připřazován jeho slovinský současník **Srečko Kosovel**, který se narodil před sto lety (18. března 1904 – 27. května 1926). Zemřel rovněž mlád, *dřív než moh' srdce k boji vytrasit*, jak napsal ve svém *Epitafu* Jiří Wolker. Srečko Kosovel zemřel o dva roky mladší, než náš básník. Bylo mu dvaadvacet let. Zanechal však za sebou stovky veršů, deníkových záznamů, črt, dopisů, básní v próze i literárních statí. Osobně se Srečko Kosovel a Jiří

Wolker těžko mohli znát. A nejpravděpodobněji neměli ani možnost číst verše toho druhého. A to i přesto, že Wolker se již od svých studentských let o slovinskou literaturu zajímal. Za pomoci svého učitele a překladatele z jihoslovanských literatur Vojtěcha Měrky (1888-1974) totiž Wolker přeložil a vydal verše slovinských modernistů Alojze Gradnika (1882-1967), Dragotina Ketteho (1876-1899) a Ivana Cankara (1876-1918) ve výboru *Bratrská poesie* (1925).

Wolkerovy básně sice pronikaly na slovanský jih v jednotlivých srbských, charvátských a slovinských časopiseckých překladech již za jeho života, teprve po jeho smrti však vznikly ve 20. a 30. letech některé výbory překladů jak z jeho básnického, tak také z prozaického a dramatického díla. V jihoslovanském tisku vyšly o Jiřím Wolkerovi mnohé články i rozsáhlejší stati. Kosovelovi patrně smrt zabránila přechíst si rozsáhlou stať Ivana Laha (1881-1938) v oficiálním Ljubljanském zvonu (1926), v níž pojednával o životě a díle našeho básníka. Wolkerovo dílo svými uměleckými hodnotami a svou obsahovou aktuálností zapadalo do kontextu vývoje jak slovinské, tak také charvátské a srbské literatury.

V jednotlivých literaturách jižních Slovanů vznikala v meziválečném období četná básnická, prozaická i dramatická díla, která ať už pozitivně, nebo také negativně reagovala mj. na rozpad dosavadních státně administrativních celků a na vznik nových národních nebo mnohonárodních států. Navázala rovněž na všechny –ismy, jež se objevily před první světovou válkou a ve 20. letech minulého století: na symbolismus i futurismus, na impresionismus a expresionismus, surrealismus i konstruktivismus až po sociální realismus.

Mladí tvůrci národních literatur nově vzniklého Království Srbů, Charvátů a Slovinců (SHS) v roce 1918 byli esteticky a ideově orientováni různě a vycházeli z různých uměleckých pozic. Přesto však usilovali o generační sblížení a o vyjádření společných názorových pozic. Sdružovali se zejména kolem záhřebského časopisu *Vjenac*, lublaňské *Mladiny*, kterou zakládal a redigoval mj. také Srečko Kosovel, a bělehradské *Večnosti*. Kromě toho se literárně ohlásili v několika almanaších a sbornících. Ještě před vznikem Království SHS se objevily ve slovinském tisku (např. v časopise *Dom in svet*, 1888-1944) články o expresionismu. Ohlasy tohoto uměleckého směru nalezneme mj. v básnické tvorbě modernistů Otona Župančiče (1878-1949) i v próze a dramatech Ivana Cankara.

Slovinský básník Srečko Kosovel intenzivně tvořil bohužel velmi krátce – pouhé poslední čtyři roky života. Vydání první sbírky impresionistických veršů *Zlatý člun* (Zlati člon) se Kosovel za života nedočkal. Rok po básnické smrti ji vydal jeho přítel, literární historik a básník Alfons

Gspan (1904-1977) a básníkův bratr, prozaik a publicista Stano Kosovel (1895-1976). Srečko Kosovel byl později kritikou označen za audiovizuálního básníka, protože jeho přírodní lyriku představovaly akvarely a pastely ze slov. Nemůžeme proto u něj hovořit o vývojových etapách, ale o jednotlivých stupíncích, po nichž básník stoupal výš a výš k básnickému nebi. Byly to podle literárního historika Janka Kose čtyři ontologicko-morální fáze, kterými básník prošel. Jak se několik desetiletí po jeho smrti ukázalo, napsal za tu krátkou dobu před smrtí více než čtyři sta básní. Slovinský literární historik Janko Kos mj. napsal, že úspěšná práce, nemoc a smrt ve 22 letech Srečku Kosovelovi nedovolily, aby své verše formálně dotvořil a vybrousil tak, aby odpovídaly požadavkům estetiků. Tento nedostatek ovšem Janko Kos považuje spíše za plus Kosovelovy tvorby.

Prvním stupínkem byla romantická fáze, během níž vznikly některé impresionistické básně a osobní zpovědi, jež čerpají motivy z rodného Krasu, v nichž píše o mamince i o první lásce. Srečko Kosovel, podobně jako mnozí jeho tvůrčí vrstevníci, vycházel ve své lyrické tvorbě z romantického pojetí světa, vyrůstal v něm a byl jedním z jeho posledních a nejdůležitějších obhájců. A zároveň jedním z prvních, kdo usiloval o to vymanit se z něj. Pokračoval tak v slovinské básnické tradici, která čerpala především z romantismu. Romantický básník a prozaik Simon Jenko (1835-1869) i modernisté Josip Murn-Alexandrov (1879-1901) a Dragotin Kette v ní zaujímají významné místo.

Současně s tím, jak se Srečko Kosovel postupně odpoutával z kruhu domova a své rodiny, začal zřetelněji vidět i pociťovat neduhy společnosti. To už vstupoval do druhé tvůrčí fáze, kterou Janko Kos nazval příznačně ontologickým radikalismem krásné duše. V ní se odpoutal od romantismu a napsal četné básně, které prozrazují Kosovelovo komplexnější chápání světa a sebe sama. Objevují se v nich základní pojmy prázdnota, únava, nicota, mlčení, šed', temnota.

Křehké a krásné básníkovo nitro si postupně uvědomovalo svůj rozkol se světem, o čemž podávají svědectví některé Kosovelovy básně. Radikalismus něžné duše, který způsobil, že se básník ocitl v osamění a uzavřel se do sebe, však neměl dlouhého trvání. Tvůrce hledal východisko, které našel v revoltě proletářského humanismu. Tichá rozjímání o samotě se postupně změnila ve výkřik a vzpouru. Rozšířil svůj rejstřík základních básnických kategorií o boj, práci, lásku. Básníkův humanismus však byl pouhou romantickou vizí a nikoli programem konkrétní proměny světa. Tvrdost a rozhodnost konstruktivistické formy zbavuje jeho verše sentimentality.

Přechod od výtvarného k literárnímu konstruktivismu v posledních dvou letech krátkého života definitivně dokončil Kosovel básnickou sbírkou *Integrali* (Integrály), která zároveň završuje jeho vývoj a podává svědectví o básnickovu dílu. Ta však vyšla až v roce 1967. Obsahuje verše z pozůstalosti, které svědčí o autorově moderním pohledu na svět, tvorbu a umění vůbec. K takovému přesvědčení dospíval Kosovel po seznámení se s jednotlivými moderními směry – s impresionismem, symbolismem i se slovinskou variantou futurismu, jehož významným slovinským představitelem byl mj. básník Anton Podbevšek (1898-1981), která je v Kosovelově poezii zřetelná. V posledním roce svého příliš krátkého života Kosovel zamýšlel nejdříve nabídnout čtenářům sbírku *Zlatý člun* jako svérázný pohled svého mládí a teprve poté vydat další knihy, které by podaly svědectví o jeho nové stylové orientaci, jak o tom poznamenal začátkem září 1925: „Nyní jsem se vydal v básních na extrémnější cestu. Můj nejnovější cyklus básní, který nebude ve sbírce *Integrali*, má zcela svůj vlastní, zvláštní význam. Myslím, že s ním uspořádám recitační večer.“

V posledních měsících a dnech před svou smrtí vystoupil básník na poslední stupínek pomyslného žebříku své tvůrčí cesty, kterou bychom mohli spolu s Jankem Kosem nazvat „metafyzikou osobní a společenské apokalypsy“. Ontologický radikalismus dostal jiné kontury a vrhl nový pohled na význam osobní a kolektivní smrti. „Smrt se stala strašnou a nevyhnutelnou katastrofou, která visí nad jedincem a světem... Její poslední smysl je očista“ – napsal Janko Kos. A ta může podle Spenglerovy teorie, již byl Srečko Kosovel značně ovlivněn, nastoupit po tom, co bude tento svět zbořen, po tom, co poteče hodně krve a lidstvo přinese mnoho obětí. Bude to nová, čistá skutečnost. Kosovelova tvůrčí dráha byla příliš krátká a tvůrce dozrál v plnokrevného umělce takřka přes noc. Oddal se cele umění, v němž spatřoval jediný smysl veškerého svého mladistvého počínání. Zajímal se živě o vše, co se dělo v literatuře a kultuře. Uvědomoval si, že krása má mnoho tváří. „Hledám nyní nové cesty. Nové, nové, nové. Ten neklid, který je ve mně, tu nervozitu, to chci vyjádřit“ – svěřoval se v polovině července 1925.

Bylo mnoho věcí, které si Kosovel nedovedl vysvětlit, jež vyvolávaly zmatek v jeho hlavě. Nikoli pouze ty, které se týkaly jeho životních osudů, nýbrž také a především otázky obecně lidské, sociální, politické, ideové. Všechno to jej mučilo, chtěl se k tomu vyjádřit, vyzpovídat se, zbavit se pochybností a osobní tísně. „Co se tenkrát ve skutečnosti dělo v jeho nitru, když se dva roky před smrtí vymanil z impresionistického popisu a symbolistické citovosti /.../ a začal směřovat k novým tvarům a podobám, si můžeme vysvětlit jedině tehdy, když vezmeme v úvahu ještě některá slova, kte-

rá napsal předtím pod vlivem našeho opožděného futurismu a dalších modernismů.../ zejména jeho definitivní přechod ke konstruktivismu, který si přizpůsobil podle svého“ – napsal Anton Ocvirk.

A sám Kosovel se nám v básni *Moje duše* svěřuje: „*Moje duše je tichý, klidný pokoj s černými záclonami.// Když svítí krásné, hřejivé slunce z čistého nebe, venkovní štěstí mi podává.*“

Z takové vize budoucnosti, z takového vnitřního básníkovy citění a přesvědčení, z jeho něžného nitra vycházejí Kosovelovy básně. Tvůrce si však stále více uvědomoval, že vlastními silami nemůže překonat prázdnotu světa, která ho obklopuje, že nejsou konkrétní historické podmínky k proměně světa. Ta může nastat pouze cestou osudové katastrofy. Proto jsou snad jeho básně o Evropě v mnohém nedokonalé, nepřesvědčivé, vyplývají z jeho romantické krásné duše.

Podstatnou část Kosovelovy tvorby tvoří sociální poezie, verše vyjadřující vzdor, odpor a nenávisť k těm, kteří utlačují tělo a duši člověka, zbavují jej jeho lidské podstaty, upoutávají jej ke stroji a chtějí mít z něho nástroj k svému obohacení. Básníkovy vize nové společnosti, nového svobodného člověka byly v mnohém idealizované, nereálné jak z hlediska obsahového, tak také časového. Kosovelova sociální básnická tvorba je spolu např. s tvorbou našeho Jiřího Wolkera, bulharského básníka Christa Smirenského, slovenského básníka Ladislava Novomeského a desítek slovan-ských i dalších evropských tvůrců nedílnou součástí tzv. evropské proletářské literatury, která tvoří celou jednu etapu evropského literárního procesu v letech mezi dvěma světovými válkami. Z mnoha literárních a teoretických textů nám nejvíce připomíná úvaha Jiřího Wolkera *Proletářské umění* (1922) Kosovelovu stať *Umění a proletář* (1926, *Umetnost in proletarec*).

Básnická tvorba Srečka Kosovela, která je jedinečná jak ve slovinské, tak také v literaturách jihoslovanských národů, pronikla do českého a slovenského kulturního prostředí v roce 1940 několika básněmi v tehdy průkopnické antologii *Hvězdy nad Triglavem*. Sestavili ji a básně přeložili dvojdomý literární historik, bibliograf a překladatel Oton Berkopec (1906-1988) a čelný představitel české proletářské poezie Josef Hora (1891-1945). Po roce 1945 našly Kosovelovy verše svého českého překladatele v básníku Vilému Zavadovi (1905-1982), který v padesátých letech přeložil jednu Kosovelovu báseň. Poté v polovině 60. let minulého století přinesl překlady několika jeho básní malý výbor jugoslávské poezie *Snímky krajiny poezie* (1966).

V první polovině sedmdesátých let pak O. Berkopec a V. Závada sestavili a přeložili první útlý český kolibří výbor *V malém plášti slov*

(1974), v jehož úvodu se český básnický tvůrce vyznal z obdivu k tvorbě slovinského básníka teplého, jasného světa. V téže roce vyšel slovenský výbor *Rozlúčka so sebou* v překladu a s doslovem básníka, překladatele a později diplomata Františka Lipky (nar. 1946). Nový výbor veršů a básní v próze, který počátkem roku 2004 vydá Společnost přátel jižních Slovanů k 100. výročí básníkovy narození, představí Srečka Kosovela jako básníka výrazně moderního, lyrického tvůrce, jako významného představitele slovinské sociální poezie. Není sporu o tom, že i přes veškeré zvraty a proměny, jež nastaly v posledních desetiletích, je Kosovelovo básnické dílo trvalou součástí moderního slovinského a evropského krásného písemnictví. Básník ve své tvorbě úpěnlivě hledá pravdu o osudu člověka, o jeho postavení v soudobém světě, který se výrazně podobá naší současnosti. A v tom vidím aktuálnost, modernost a trvalé hodnoty Kosovelova básnického díla.